Potrzeby i wsparcie opiekunów osób starszych

Kluczowe wnioski z analizy wybranych badań regionalnych

Tytuł: Kluczowe kierunki działań w wojewódzkich Strategiach Polityki Społecznej do roku 2030. Analiza zapisów dokumentów
Opracowanie: marzec 2023

Opracował: Ryszard Skrzypiec

Skład: Joanna Szymańska

Wydawca: Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych, www.ozrss.pl

Publikacja dostępna na licencji Creative Commons: Uznanie autorstwa 4.0. Międzynarodowe. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Ogólnopolskiego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Socjalnych i autora. Zezwala się na dowolne wykorzystanie materiałów, w tym utworów, tworzenie i rozpowszechnianie ich kopii w całości lub we fragmentach, wprowadzanie zmian i rozpowszechnianie utworów zależnych – pod warunkiem zachowania niniejszej informacji licencyjnej i wskazania autorów oraz Związku jako właścicieli praw do tekstu. Tekst licencji dostępny na stronie: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.pl

Publikacja została opracowana w ramach projektu „Spójna Integracja Rozwoju Ekonomii Społecznej II" finansowanego z Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Liderem projektu jest Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych, a partnerami: Fundacja Idea Rozwoju i Stowarzyszenie Trenerów Organizacji Pozarządowych (STOP).

Warszawa, marzec 2023

Wstęp

Osoby opiekujące się swoimi bliskimi wymagającymi wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, to według szacunków, nad dwumilionowa grupa niepłatnych opiekunów. Często niezauważalna i pomijana w rozwiązaniach prawnych. Wskutek protestów społecznych coraz częściej zauważa się rodziny z dziećmi z niepełnosprawnościami, pozostawiając samych sobie opiekunów osób starszych. Praktycznie niewiele wiadomo o tej kategorii opiekunów, co utrudnia zidentyfikowanie ich problemów i oczekiwań wobec państwa.

Prezentujemy dziś syntezę badań przeprowadzonych w czterech województwach z inicjatywy Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej. Mogą one przyczynić się do konstruowania rozwiązań i działań, na które oczekują setki tysięcy osób. Można je zaprojektować zarówno w działaniach europejskich jak i naszych krajowych. Ale by dobrze działać, trzeba najpierw wiedzieć co się chce zrobić. Polecamy lekturę materiału jak również materiały źródłowe.

Cezary Miżejewski, Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych

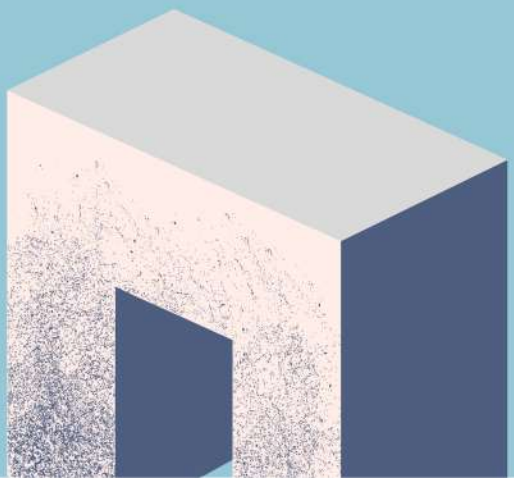

Zakres analizy

02

Analizowane badania:

1. **"Sytuacja opiekunów rodzinnych w kontekście sprawowania opieki nad osobami w wieku 60+ z terenu województwa łódzkiego"**, RCPS, Łódź 2017, ROIS - Repozytorium dokumentów,
2. **"Potrzeby osób w wieku 60+ z terenu województwa łódzkiego, RCPS"**, Łódź 2017, https://analizyspoleczne.pl/Document/Badania_2017/bad_osoby_60_plus
3. **"Pogłębione studium usług opiekuńczych skierowanych do osób starszych. Środowiskowa opieka formalna i nieformalna**", UMWW, Poznań 2017, https://rops.poznan.pl/wp-content/uploads/2018/06/raport_Pogłębione-studium-usług-opiekuńczych-skierowanych-do-osób-starszych.-Środowiskowa-opieka-formalna-i-nieformalna_wersja-końcowa.pdf,
4. **Opiekunowie rodzinni osób starszych – problemy, potrzeby, wyzwania dla polityki społecznej"**, ROPS, Kraków 2015 https://rops.krakow.pl/pliki/raporty_Obserwatorium/Opiekunowie_rodzinni_os__b_starszych_raport.pdf.

Badanie 1:
Sytuacja opiekunów rodzinnych w kontekście sprawowania opieki nad osobami w wieku 60+ z terenu województwa łódzkiego

1) Cel badania

Wstępna diagnoza potrzeb opiekunów rodzinnych osób w wieku 60 lat i więcej na terenie województwa łódzkiego w zakresie pełnienia roli opiekuna i możliwości łączenia jej z innymi rolami społecznymi.

2) Charakter badania, metody i techniki badawcze:

- badanie o charakterze eksploracyjnym, co ogranicza możliwości generalizowania wyników na całą populację osób sprawujących opiekę nad osobami starszymi w województwie łódzkim;
- zrealizowane metodami: analizy danych zastanych i analizy danych jakościowych wytworzonych na potrzeby badania;
- analiza danych zastanych służyła identyfikacji i opisowi czynników warunkujących funkcjonowanie rodzinnych opiekunów osób starszych w oparciu o zapisy w dokumentach strategicznych i programowych, umożliwiających realizację działań na rzecz opiekunów rodzinnych osób starszych;
- w analizie danych zastanych wykorzystano: a) dane statystyczne (demografia, pomoc społeczna), b) opracowania naukowe (poruszające problematykę społeczno-kulturowych czynników warunkujących realizację karier opiekunów rodzinnych), c) akty prawne oraz dokumenty strategiczne i programowe dotyczące obszaru polityki społecznej z poziomu krajowego i wojewódzkiego;
- w badaniach jakościowych wykonano ponad 100 wywiadów pogłębionych, w tym: a) wywiady zorientowane wokół 33 przypadków (konwojów opiekuńczych liczących od 1 do 5 osób) oraz b) wywiady niestanowiące elementu żadnego z konwojów opiekuńczych;
- respondentami badania jakościowego byli: a) opiekunowie rodzinni, b) osoby objęte opieką, c) osoby bliskie opiekunów rodzinnych, d) opiekunowie formalni, e) pracownicy socjalni decydującymi o przyznaniu opieki.

3) Wnioski z badania

Informacja

Zaobserwowano znaczną skalę niewiedzy na temat dostępnego wsparcia instytucjonalnego oraz wyraźny brak zainteresowania wsparciem - co jest zgodne z wnioskami z badania pt. „Potrzeby osób w wieku 60+ z terenu województwa łódzkiego" (RCPS, Łódź 2017);

- niewiedza ta współwystępuje z przekonaniem o szczególnej odpowiedzialności rodziny, a zwłaszcza potomstwa, za opiekę - wyrażanym i przez opiekunów i przez pracowników sektora publicznego (pracownicy socjalni, opiekunki) - co prowadzi do mizernego zainteresowania możliwościami wsparcia;
- podstawowym źródłem informacji o możliwościach uzyskania pomocy od instytucji publicznych są członkowie rodziny - co sygnalizuje dysfunkcje systemu upowszechniania informacji na ten temat.

Podejście do opieki nad osobami zależnymi

Niechęć do angażowania innych osób spoza rodziny poza tymi, które w jakimś stopniu w opiece uczestniczą;

- dzieci zgadzają się na bycie „skazanym" na opiekę, nie oczekując nadmiernego wsparcia ani od rodziny, ani od instytucji publicznych - w przypadku tych drugich wyrażany jest brak zaufania co do jakości usług świadczonych w ten sposób;
- niewielki udział w grupie badawczej osób młodych lub w wieku średnim (do 45 roku życia);
- jednorodność opinii osób w różnym wieku na temat form sprawowania opieki nad osobami zależnymi.

Jakość opieki

Jakość, zakres i wielkość opieki rodzinnej nie jest krytykowana przez jej odbiorców (osoby starsze). Brak odpowiedzi na pytanie czy to faktyczne zadowolenie z jakości, czy blokada przed ujawnianiem publicznie krytycyzmu, czy też rezultat prawdziwości hipotezy podwyższonej wartości relacji międzypokoleniowych (intergenerational stake hypothesis)?

Kwalifikacje opiekunów rodzinnych

Najczęściej stosowaną metodą nabywania przez opiekunów rodzinnych umiejętności niezbędne do wykonywania opieki jest metoda prób i błędów - co nie powinno dziwić w sytuacji, gdy pierwszy etap opieki najczęściej związany jest z wyłącznym zaangażowaniem rodziny. Na następnych etapach ważnym źródłem informacji o umiejętnościach jest obserwacja profesjonalistów – opiekunek, pielęgniarek i innych osób zawodowo pomagających.

Oczekiwania opiekunów wobec władz publicznych

Opiekunowie oczekują od władz publicznych:

- pomocy w znalezieniu pracy dostosowanej do kwalifikacji opiekunów rodzinnych i umożliwiającej łączenie kariery zawodowej z karierą opiekuńczą;
- wsparcia finansowego w okresie poszukiwania pracy;
- wsparcia w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych;
- dostarczania informacji opiekunom rodzinnym w zakresie możliwych form wsparcia oferowanych przez instytucje społeczne, które umożliwiałyby łączenie kariery zawodowej z karierą opiekuńczą;
- raczej okresowego (w wymiarze 1-3 tygodni w roku) wsparcia umożliwiającego efektywny odpoczynek, regenerację sił fizycznych i psychicznych oraz czasowe „uwolnienie się" od stałego, nużącego obowiązku niż stałej pomocy w niedużym zakresie.

4) **Rekomendacje**

Drożny system informowania o możliwościach otrzymania wsparcia instytucjonalnego
Organizacja systemu na różnych poziomach: gminnym, powiatowym oraz subregionalnym i regionalnym (z uwagi na niechęć części gmin do ponoszenia dodatkowych kosztów);
wykorzystanie kanałów tradycyjnych (w postaci ulotek, tablic ogłoszeń, poczty pantoflowej) i komunikacji elektronicznej (np. opiekunowie-rodzinni-w-łódzkim.pl);
dostarczanie podstawowych informacji o rodzajach pomocy, warunkach i uzyskania oraz instytucjach je świadczących).

Jakość usług na rzecz osób w wieku 60+

- Podniesienie jakości usług społecznych na rzecz osób niesamodzielnych;
- prowadzenie kampanii informującej o działaniach w tym zakresie, w tym o zasadach monitorowania i sprawdzania jakości takich usług.

Kompetencje opiekunów rodzinnych

- wyposażenie opiekunów rodzinnych w umiejętności bezpiecznego, sprawnego i kompetentnego wykonywania opieki poprzez działania edukacyjne w formie: a) filmów instruktażowych, bezpłatnie udostępnianych na wspomnianej wyżej wojewódzkiej stronie dla opiekunów; b) cyklicznie organizowanych odpowiednich szkoleń w powiatach (przekazywanie informacji o ich prowadzeniu należałoby do obowiązków pracowników socjalnych stykających się z rodzinnymi opiekunami).

Aktywizacja zawodowa opiekunów rodzinnych

- Przeszkolenie części opiekunów rodzinnych w zawodzie opiekuna i późniejszego ich zatrudnienia - ścieżka powrotu przez nich do pracy zawodowej;
- ta forma aktywizacji zawodowej realizowałaby dwa ważne cele – zapewnienie pracy w miarę elastycznej co do warunków i czasu pracy oraz zapewnienie kadr dla sektora usług społecznych.

Rozwój systemu opieki nad osobami w wieku 60+

- Rozbudowa systemu opieki nad osobami niesamodzielnymi, umożliwiającego opiekę w średnim okresie – tygodnia lub dwóch;
- z oczywistych względów ekonomicznych nie może być to opieka w ramach zakładów opiekuńczo-leczniczych, zakładów pielęgnacyjno-opiekuńczych, ani zapewne w ramach domów pomocy społecznej;
- potrzeba rozwiązań, w przypadku których albo zapewnione byłyby codzienne 2-, 3. krotne – w zależności od potrzeb – wizyty opiekunki i pielęgniarki, albo powstałyby specjalne ośrodki specjalizujące się w opiece wytchnieniowej, oferujące pobyt stacjonarny;
- to działanie możliwe jest do realizacji raczej na poziomie subregionalnym niż większości gmin.

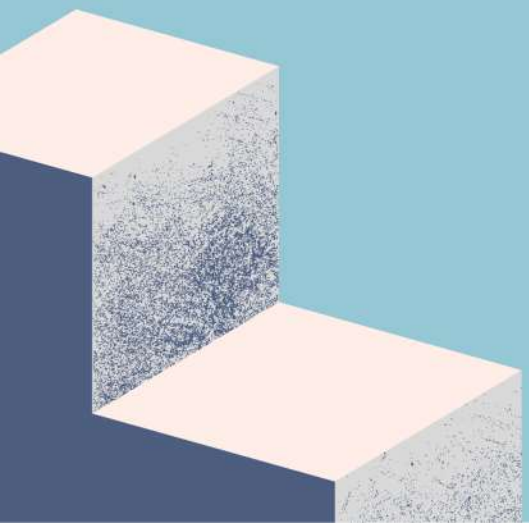

Badanie 2:
Potrzeby osób w wieku 60+ z terenu województwa łódzkiego

1) Cel badania

Identyfikacja i stworzenie typologii potrzeb osób w wieku senioralnym mieszkających na terenie woj. łódzkiego oraz sformułowanie rekomendacji dla podmiotów realizujących politykę senioralną w regionie.

2) Charakter badania, metody i techniki badawcze:

- Badanie o charakterze eksploracyjnym zrealizowane na próbie losowej mieszkańców województwa łódzkiego, którzy ukończyli 60 lat;
- operatem losowania był rejestr PESEL.

3) Wnioski z badania

Kondycja psychofizyczna i społeczna osób w wieku 60+

- Wysoki - choć obniżający się z wiekiem, ale wzrastający wraz ze stopniem wykształcenia - poziom zadowolenia osób w wieku 60+;
- **w**yższy stopień społecznej akceptacji osób pracujących i wykonujących nieodpłatną pracę potwierdza tezę o potrzebie aktywizacji społeczno-zawodowej osób starszych jako warunku koniecznego dla ich satysfakcji życiowej;
- **w**ysoki stopień zaspokojenia potrzeby użyteczności i uznania – bez względu na płeć czy wiek badanych - w szczególności wobec: dzieci, wnuków i współmałżonków;
- **z**decydowana większość osób 60+ - niezależnie od płci - to osoby sprawne w zakresie podstawowych czynności życia codziennego (na podstawie skali ADL) oraz zdolności do wykonywania złożonych czynności życia codziennego (IADL);
- **d**uży odsetek osób w wieku 60+ wpływa na gorszą - w skali kraju - kondycję zdrowotną mieszkańców województwa;
- **n**iski poziom samodzielności cyfrowej osób 60+ - zdecydowana większość osób 60+ nie potrafi korzystać samodzielnie z komputera czy Internetu, natomiast sprawniej radzi sobie z telefonem komórkowym - relatywnie lepiej jest na terenie Łodzi;
- **s**amotność dotyczy mniej więcej co czwartego mieszkańca województwa, częściej mieszkańców miast oraz kobiet;
- **c**o trzecia osoba 60+ mieszka samodzielnie - samotnych kobiet jest dwukrotnie więcej niż mężczyzn - odsetek wzrasta wraz z wiekiem badanych.
- osoby w wieku 60 + najczęściej zamieszkują ze współmałżonkami lub dziećmi.

Wsparcie osób starszych w województwie

- Opiera się głównie na rodzinie - przede wszystkim na współmałżonkach i/lub dzieciach - w niewielkim stopniu sprawują ją opiekunowie formalni (opiekunki z pomocy społecznej lub pielęgniarki środowiskowe) świadczący usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania lub w instytucji całodobowej opieki;
- wraz z wiekiem wzrasta liczba osób starszych potrzebujących pomocy - otrzymują ją od opiekunów nieformalnych;
- seniorzy potrzebują wsparcia emocjonalnego - większej liczby kontaktów społecznych, lepszego zrozumienia ich problemów itp., często także wsparcia finansowego oraz pomocy w codziennym funkcjonowaniu;
- zdecydowana większość osób 60+ nie jest skłonna płacić za pomoc w codziennych obowiązkach, a ci, którzy zdecydowaliby się na to, są skłonni zapłacić stosunkowo małe kwoty;
- brak wśród opiekunów osób starszych w województwie wolontariuszy reprezentujących pozarządowe organizacje świeckie bądź kościoły czy związki wyznaniowe.

Potrzeby osób w wieku 60+

- stosunkowo wysoki poziom poczucia bezpieczeństwa doświadczany przez osoby 60+, jednak malejący wraz ze wzrostem poziomu urbanizacji, niepełnosprawnością, poziomem wykształcenia;
- najczęściej wymienianymi przyczynami poczucia zagrożenia są: a) bariery architektoniczne (jak brak wind i podjazdów, czy wysokie krawężniki), b) zagrożenia związane z ruchem drogowym - częściej wskazywane przez mieszkańców terenów zurbanizowanych;
- w najtrudniejszej sytuacji ekonomicznej - z uwagi na niemożność zaspokojenia bieżących potrzeb - są: a) mieszkańcy wsi (gminy wiejskie); b) osoby w wieku 70 lat i więcej (ich stałe dochody nie wystarczają na pokrycie bieżących potrzeb); c) kobiety
- relatywnie większe zróżnicowanie dochodowe wśród osób starszych występuje na wsiach niż w miastach;
- osoby mieszkające same częściej niż osoby mieszkające wspólnie z innymi osobami wskazywały na trudności w „wiązaniu końca z końcem";
- bardzo duże zróżnicowanie uczestnictwa w ofercie kulturalnej, rekreacyjnej i edukacyjnej wśród osób w wieku 60+ zależnie od miejsca zamieszkania (wieś – miasto) - część osób 60+ zna oferty, lecz z nich nie korzysta, koncentrując się na potrzebach rodzinnych, zaś osoby aktywne zawodowo deklarują, że nie mają czasu na dodatkową aktywność.

Katalog instytucji odpowiedzialne za zaspokajanie potrzeb osób 60+

- Podmiotami odpowiedzialnymi za zaspokajanie potrzeb osób 60+ wg badanych są: a) państwo i samorządy oraz b) same te osoby ich rodziny;
- rola rodziny jest istotna i rośnie wraz z wiekiem respondentów;
- relatywnie w najmniejszym stopniu liczą na siebie mieszkańcy Łodzi,, zaś w największym stopniu liczą na rodzinę mieszkańcy wsi;
- osoby 60+ oczekują - przede wszystkim od samorządów, organizacji pozarządowych i dość często firm prywatnych - stworzenia szerokiej oferty usług dla osób starszych (domy dziennego pobytu, usługi opiekuńcze itp.);
- oczekują także zwiększenia oferty produktów uniwersalnych, umożliwiających ich łatwe wykorzystanie przez osoby w różnym wieku, oraz odejścia od traktowania szerokiej grupy 60+ jako jednorodnej.

4) Rekomendacje

Aktywizacja społeczna osób starszych

- Zwiększenie zaangażowania w organizacjach zaspokajających ich potrzeby lub reprezentujących ich interesy, np. gminnej radzie seniorów, kole gospodyń wiejskich itp., w szczególności poprzez upowszechnienie wiedzy o tych organizacjach i zastosowanie nowych, efektywniejszych form promocji konkretnych ofert kulturalno-edukacyjno-rekreacyjnych – wiele osób starszych zna oferty, ale z nich nie korzysta.

Drożny system informowania o możliwościach otrzymania wsparcia instytucjonalnego

- Zwiększenie wiedzy osób w wieku 60+ na temat możliwości uzyskania różnych form wsparcia.

Rozwój systemu opieki nad osobami w wieku 60+

- Rozwój form środowiskowych (usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania) adresowanych do osób potencjalnie niezdolnych do samodzielnego funkcjonowania;
- rozwój półstacjonarnych placówek (domy dziennego pobytu, domy Senior+) adresowanych do osób potencjalnie zdolnych do samodzielnego uczestnictwa w tych formach aktywności społecznej;
- promocja usług opiekuńczych wśród biernych zawodowo kobiet, w tym cudzoziemek (prawdopodobnie, jako potencjalnych usługodawczyń).

Wsparcie opiekunów nieformalnych

- rozszerzenie wsparcia dla opiekunów nieformalnych (rodzinnych i innych) osób starszych i niesamodzielnych ze strony władz lokalnych, w szczególności poprzez włączenie wsparcia opiekunów nieformalnych jako priorytetu w strategiach rozwiązywania problemów społecznych oraz w strategiach polityki społecznej;
- współpraca z kościołami i ich instytucjami charytatywnymi, np. Caritas;
- kampanie informacyjne (np. otwarte drzwi) dla zwiększenia wśród starszych wiedzy o instytucjach opieki stacjonarnej (DPS, ZOL itp.);
- zwiększenie zaangażowania pomocy społecznej - w szczególności w powiatach słabo zurbanizowanych - na rzecz starszych mieszkańców, szczególnie pomocy w ich codziennym funkcjonowaniu oraz tworzeniu systemów wsparcia opiekunów rodzinnych, którzy są jedynymi opiekunami starszych na wsi.

Rozwój systemu opieki nad osobami w wieku 60+

- wykorzystanie instytucji mieszkań chronionych dla likwidacji barier wynikających ze złych warunków mieszkaniowych osób starszych;
- zmniejszenie wykluczenia cyfrowego osób starszych;
- zwiększenie poczucia bez osób w wieku 60+, w szczególności w miastach (pow. 40 tys. mieszkańców).

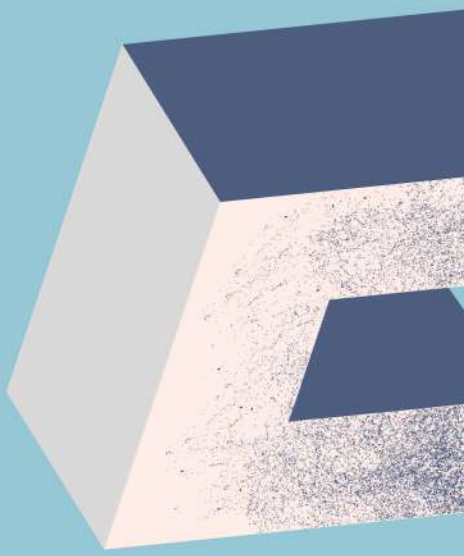

Badanie 3:
Pogłębione studium usług opiekuńczych skierowanych do osób starszych. Środowiskowa opieka formalna i nieformalna

1) Cel badania

- charakterystyka organizacji oraz funkcjonowania poszczególnych elementów środowiskowej opieki formalnej i nieformalnej, w szczególności następujące obszary:

a) opieka sprawowana przez opiekunów nieformalnych,
b) opieka sprawowana przez opiekunów formalnych w miejscu zamieszkania;
c) osoby starsze będące odbiorcami usług wsparcia społecznego i opieki;
d) opieka sprawowana przez Instytucje wsparcia dziennego dla osób starszych;
e) organizacja usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych przez samorządy gminne;
f) realizacja usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych przez instytucje/organizacje bezpośrednio świadczące usługi opiekuńcze.

2) Charakter badania, metody i techniki badawcze:

- badanie środowiskowej opieki formalnej i nieformalnej w województwie wielkopolskim przeprowadzono z wykorzystaniem: a) analizy danych zastanych, b) badań ilościowych, c) jakościowych;
- analizą danych zastanych objęto informacje dotyczące przemian demograficznych związanych z procesem starzenia się populacji;
- badania ilościowe zrealizowano technikami: a) telefonicznego wywiadu kwestionariuszowego wspomaganego komputerowo (CATI); b) wspomaganego komputerowo wywiadu z wykorzystaniem Internetu (CAWI):

- CATI przeprowadzono z dwoma grupami respondentów: a) opiekunami nieformalnymi osób starszych świadczącymi usługi na terenie województwa wielkopolskiego; b) realizatorami usług opiekuńczych, tj. podmiotami prywatnymi i pozarządowymi świadczącymi usługi opiekuńcze;
- CAWI przeprowadzono z dwoma grupami respondentów: a) przedstawicielami jednostek samorządu terytorialnego odpowiedzialnymi za realizację usług opiekuńczych kierowanych m.in. do osób starszych (badaniem objęto 188 z 226 gmin województwa); b) przedstawicielami dziennych domów pomocy (DDP, badanie zrealizowano w 13 z 26 DDP w województwie);
- badania jakościowe zrealizowano technikami: a) pogłębionych wywiadów indywidualnych (IDI); b) studium przypadku (case study); c) panelu dyskusyjnego (warsztat rekomendacyjny):
- IDI przeprowadzono z: a) osobami starszymi i głównymi opiekunami formalnymi; b) przedstawicielami 3. organizacjami, które otrzymały dofinansowanie na realizację projektów mających na celu poprawę dostępu do usług opiekuńczych dla osób starszych lub/i osób z niepełnosprawnościami w ramach Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014 - 2020;
- case study wykonano w 2. wytypowanych na podstawie wyników wywiadów pogłębionych organizacjami, realizującymi usługi opiekuńcze skierowane do osób starszych i jednocześnie finansowanymi ze środków finansowych Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014 - 2020 (co umożliwiło przeprowadzenie głębszej analizy jakościowej działalności organizacji);
- panel dyskusyjny (warsztat rekomendacyjny): celem było wypracowanie rekomendacji pobadawczych; udział w panelu wzięli przedstawiciele wszystkich grup podlegających badaniu:

a) opiekunowie formalni i nieformalni,
b) osoby w podeszłym wieku,
c) przedstawiciele JST,
d) realizatorzy usług,
e) przedstawicie DDP i NGO.

3) Wnioski z badania

Sytuacja społeczna i kondycja opiekunów nieformalnych

- feminizacja roli opiekuna nieformalnego osób niesamodzielnych, ponadto opiekunowie nieformalni najczęściej są w średnim i późnym okresie dorosłości;
- opiekunowie nieformalni są najczęściej opiekunami rodzinnymi (najczęściej rodzice, małżonkowie, inni członkowie rodziny) - połowa podopiecznych zamieszkuje wraz z opiekunem, najczęściej ze swoim synem/córką;
- najczęściej z opiekunem mieszka senior ze znacznym stopniem niesprawności;
- większość opiekunów nieformalnych pełni funkcję opiekuńczą powyżej 2 lat;
- najczęściej wskazywane motywy podjęcia opieki nad seniorem to: a) związek emocjonalny z podopiecznym („jest bardzo bliską mi osobą"); b) aspekt moralno-etycznego zobowiązania do opieki („to mój obowiązek"); c) altruistyczna chęć niesienia pomocy innym („lubię pomagać innym") - motyw emocjonalny przeważa nad moralno-etycznym, widoczna jest duża chęć podejmowania opieki nieformalnej w ramach rodziny, dlatego też forma ta powinna być szczególnie wspierana;
- wg badanych opiekunów nieformalnych podjęcie opieki nad osobą starszą nie wpływa negatywnie na sytuację materialną rodziny - połowa opiekunów jest aktywnych zawodowo, zdecydowana większa część opiekunów niepracujących pobiera emeryturę lub rentę, nieliczni korzystają z pomocy opiekuna formalnego, a więc i koszty takiej usługi nie obciążają domowego budżetu;

- zidentyfikowane konsekwencje natury psychicznej wynikające z nadmiernego obciążenia obowiązkami, to: a) wypalenie opiekuńcze, b) syndrom opiekuna;
- zidentyfikowane w życiu prywatnym opiekuna rodzinnego: a) konieczność całkowitego poświęcenia się opiece, b) rezygnacja z czasu dla siebie i pozostałych członków rodziny - jednak większość opiekunów nieformalnych (przede wszystkim sprawujących opiekę nad osobami sprawnymi) deklaruje, że sytuacja ta nie wpływa na inne sfery ich życia , a ponad 1/3 nie dostrzega żadnych barier w zakresie opieki nad osobą starszą; przeciwnego zdania są opiekunowie osób zupełnie niesprawnych, wymagających kompleksowej, całodobowej opieki;
- większość seniorów będących pod opieką opiekunów nieformalnych jest w stanie samodzielnie wykonywać podstawowe codzienne czynności, w przeciwieństwie do osób korzystających z opieki formalnej; seniorzy (niezależnie od wieku) doświadczają wielochorobowości (cierpią na dolegliwości przewlekłe), stąd, najczęstszą formą pomocy w ramach opieki nieformalnej (poza dotrzymywaniem towarzystwa) jest robienie zakupów, utrzymanie czystości w mieszkaniu oraz załatwianie bieżących spraw (a więc czynności wymagające wysiłku fizycznego i wyjścia z domu);
- w połowie przypadków opieka nieformalna świadczona jest przez więcej niż 1 osobę (dzieci, np. rodzeństwo opiekuna uczestniczącego w badaniu, najrzadziej jego małżonek/partner - prawdopodobnie z powodu wdowieństwa osoby korzystającej z wsparcia);

Korzystanie z opieki formalnej

- skala korzystania z pomocy formalnej jest stosunkowo mała, najczęściej dotyczy seniorów zupełnie niesprawnych - najczęstszą przyczyną niekorzystania z tej formy pomocy jest brak takiej potrzeby; postawa rodzinnych opiekunów nieformalnych wpisuje się w obowiązujący dyskurs – opiekunowie uważają, że nakaz rodzinnej opieki jest sprawą naturalną, opartą na długu wdzięczności, i nie problematyzują kwestii wkładu innych podmiotów w opiekę nad osobami starszymi
- opiekunami formalnymi są: a) (najczęściej) pracownicy służby zdrowia; (dużo rzadziej) osoby prywatne zatrudniona przez opiekuna nieformalnego lub opiekun/ka OPS - najistotniejszą rolą opiekuna formalnego (oraz głównym motywem nawiązania współpracy z nim) jest realizacja usług specjalistycznych – zabiegów medycznych oraz pielęgnacyjnych; w większości przypadków opiekunowie prywatni pracują bez umowy;
- niewielkie zainteresowanie działalnością instytucji świadczących usługi opiekuńcze na terenie danej gminy – zaledwie co piąty z badanych opiekunów nieformalnych podejmował próby dotarcia do informacji na ten temat, być może dlatego, że obecnie opieka świadczona przez niego samego jest wystarczająca;
- w opinii badanych przedstawicieli JST podopieczni trafiają do odpowiednich podmiotów głównie poprzez samodzielne zgłoszenia (a zatem gdy sami dostrzegą taką potrzebę);
- co trzeci respondent deklaruje znajomość instytucji, do których mógłby się zgłosić w razie potrzeby skorzystania z dodatkowej pomocy w zakresie opieki nad osobą starszą; najczęściej wskazywano na: a) OPS, b) służbę zdrowia, w tym: zakłady opiekuńczo-lecznicze, zakłady opieki zdrowotnej, szpitale, pielęgniarkę środowiskową - niezależnie od miejsca zamieszkania opiekunów nieformalnych, katalog instytucji wskazywany przez nich jest raczej ubogi, schematyczny i powtarzalny, co świadczy o raczej ubogiej infrastrukturze instytucjonalno-usługowej w gminach;
- co trzeci opiekun nieformalny oczekuje: a) wsparcia usługowego, b) pomocy przy sprawowaniu opieki nad seniorem (najczęściej opiekunowie osób zupełnie niesprawnych), c) wsparcia finansowego (najczęściej opiekunowie osób sprawnych) - wsparcie ze strony jakiejkolwiek instytucji otrzymuje niewielka część tej zbiorowości, w rzeczywistości bezpośrednia pomoc dla podopiecznych pośrednio wpływa pozytywnie na sytuację opiekunów.

- niemożliwość zapewnienia opieki nad osobą starszą to zdecydowanie częściej wskazywana przyczyna niepodejmowania pracy wśród opiekunów osób znacznie niesprawnych, niż wśród osób, których podopieczni są umiarkowanie sprawni lub sprawni; częściej przez kobiety niż mężczyzn;

Świadczenie usług opiekuńczych

- dostępność usług opiekuńczych świadczonych przez DDP w miejscu zamieszkania osoby starszej jest bardzo niska; najczęściej oferowanymi przez DDP usługami są: a) socjalne, kulturalno-oświatowe, b) sportowo-rekreacyjne, c) aktywizujące społecznie, d) terapia zajęciowa - najrzadziej podopieczni mogą skorzystać z usług wspierających ich codzienne funkcjonowanie; w każdym z DDP korzystanie z usług wiąże się z odpłatnością ze strony osoby starszej, choć może ona zostać zwolniona z jej ponoszenia;
- gminy realizują usługi opiekuńcze głównie poprzez samorządową jednostkę organizacyjną (OPS); te, które decydują się na zlecenie realizacji usług opiekuńczych podmiotom zewnętrznym, najczęściej korzystają z trybu „wolnej ręki", przy wyborze realizatorów usług kierując się przede wszystkim doświadczeniem podmiotu i kwalifikacjami jego pracowników;
- w większości przypadków usługi opiekuńcze interpretowane są w bardzo wąski i jednoznaczny sposób – jako pomoc dla osób samotnych, wymagających wsparcia; nie zauważa się szerokiego potencjału tego rodzaju wsparcia, jako jednego z możliwych sposobów odciążenia rodzin opiekujących się swoimi bliskimi i umożliwienia im odpoczynku; dostępność specjalistycznych usług opiekuńczych jest niewielka – świadczy je co czwarta wielkopolska gmina;
- w większości przypadków osoby świadczące usługi opiekuńcze posiadają przygotowanie formalne, choć zdarzają się JST, w których takiego wykształcenia nie ma żaden z pracowników;
- JST dobrze oceniają zarówno funkcjonujący w gminie system społecznego wsparcia i opieki nad osobami starszymi, jak i same realizowane usługi opiekuńcze oraz ich skalę - skala zapotrzebowania szacowana jest na dwa główne sposoby: a) wywiad środowiskowy przeprowadzany przez pracownika socjalnego, b) analizę danych i sprawozdań za lata poprzednie; w niewielu gminach aktywnie szacuje się realne (aktualne i przyszłe) zapotrzebowanie na usługi, większość gmin raczej ogranicza się do oczekiwania na zgłoszenie potrzeb opiekuńczych, które wymagają natychmiastowej realizacji;
- badani seniorzy wyraźnie sygnalizowali oczekiwanie, aby to sami przedstawiciele gminy zainteresowali się losem swoich starszych mieszkańców i co jakiś czas odwiedzali ich w domach, przedstawiając ofertę dostępnej pomocy; większość samorządów nie dostrzega potrzeb związanych ze zmianami, bądź rozwiązaniami, które należałoby wdrożyć na poziomie lokalnym w zakresie wsparcia opiekunów rodzinnych osób starszych;
- zainteresowanie samorządów realizacją projektów z zakresu usług opiekuńczych adresowanych do osób starszych, w ramach WRPO 2014, nie jest duże - badani przedstawiciele JST w większości nie byli w stanie wskazać barier utrudniających bądź uniemożliwiających ubieganie się o te środki, co może wskazywać na mały zakres wiedzy w obszarze aplikowania o unijne dofinansowanie;
- w większości przypadków osoby starsze korzystające z oferty działających w gminie placówek wnoszą z tego tytułu opłatę - głównie dotyczy to placówek całodobowych i wsparcia dziennego;
- ponad połowa instytucji realizujących usługi opiekuńcze współpracuje z JST w zakresie świadczenia opieki dla osób starszych; ponad połowa podmiotów potrzebuje wsparcia ze strony środowiska lokalnego, samorządu (przede wszystkim o charakterze finansowym);
- połowa instytucji realizujących usługi przeprowadza kontrolę jakości i zadowolenia osób starszych, a połowa sama jest poddawana kontrolom prowadzonym przez samorząd.

4) Rekomendacje

Organizacja usług opiekuńczych przez samorządy gminne

- wprowadzenie kompleksowej oceny kondycji zdrowotnej, społecznej i psychicznej osoby starszej, która umożliwia zakwalifikowanie osób zwracających się o pomoc do danego typu wsparcia;
- koordynacja działania instytucji i specjalistów świadczących pomoc/opiekę;
- wzmocnienie usług o charakterze profilaktycznym, mogących spowolnić proces starzenia się osób starszych i utratę przez nich sprawności - niezbędne wydaje się rozbudowywanie sieci DDP na terenie województwa; a tam gdzie nie ma takiej możliwości należy wspierać i wzmacniać organizację usług prewencyjnych w innych formach, np. w klubach seniora;
- świadomości władz JST o roli opiekunów nieformalnych w sprawowaniu opieki nad osobami starszymi - szczególnie, jeśli potencjał ma być utrzymany opiekuńczy opiekunów nieformalnych;
- organizacja pomocy psychologicznej dla opiekunów, szkoleń dot. pielęgnacji i wsparcia osoby starszej oraz tworzenie miejsc opieki wytchnieniowej, krótkiego pobytu i punktów informacji o dostępnych formach pomocy - realizacja tych inicjatyw będzie możliwa tylko wówczas, gdy samorządy będą przekonane, że takie wsparcie powinno być przez nie świadczone; niezbędne zatemjest podjęcie w pierwszej kolejności współpracy z samorządami, organizacja szkoleń dla ich przedstawicieli oraz promocja dobrych praktyk w celu zachęcenia samorządów do podejmowania działań wpierających opiekunów nieformalnych;
- zaktywizowanie NGO i PES oraz przygotowanie do roli realizatorów usług opiekuńczych;
- zachęcenie JST do zmiany sposobu organizacji i realizacji usług opiekuńczych na terenie gmin - promowanie dobrych praktyk w tym zakresie, organizacja szkoleń podnoszących kompetencje pracowników samorządowych w zakresie zlecania usług opiekuńczych: organizacja konkursów, zlecanie zadań publicznych, wycena usług opiekuńczych, szacowanie kosztów, rozpoznawanie potrzeb w tym zakresie;
- poszerzenie kompetencji pracowników socjalnych o możliwość oferowania usług, a nie jedynie świadczeń pieniężnych (odpowiedzi na zdiagnozowane problemy i sformułowane potrzeby) - co związane jest z rozwojem usług dostępnych na terenie gmin i powiatów oraz wprowadzeniem rozwiązań ustawowych, tzn. rozdzieleniem pracy socjalnej od wsparcia finansowego;
- zmiana postaw JST w zakresie rozwoju środowiskowych usług opiekuńczych i wsparcia świadczonego w stosunku do opiekunów nieformalnych.

Opieka sprawowana przez instytucje wsparcia dziennego dla osób starszych

- wprowadzenia dodatkowych usług, w tym usług w miejscu zamieszkania dla korzystających z oferty DDP, jako kontynuacji wsparcia - znajomość podopiecznego, jego sytuacji osobistej, społecznej, zdrowotnej oraz historii opiekuńczej byłaby prawdopodobnie niezwykle istotna w procesie obejmowania go kolejnym etapem wsparcia, dawałoby to osobie starszej: a) poczucie bezpieczeństwa, ponieważ usługi świadczyłyby osoby jej znane, b) gwarancję podtrzymania więzi zawiązanych w DDP;
- poszerzenie działalności DDP o świadczenie usług w dni wolne od pracy (np. na zasadzie dyżuru) w siedzibie oraz poza placówką - szczególnie przydatne dla osób samotnych, które nie posiadają rodziny lub nie utrzymują z nią kontaktu.

Opieka sprawowana przez opiekunów formalnych

- stabilizacja zatrudnienia opiekunów formalnych świadczących usługi dla osób w podeszłym wieku, również w tych JST, które zlecają realizację usług opiekuńczych podmiotom zewnętrznym;
- podnoszenie kwalifikacji zawodowych przez opiekunów formalnych (m.in. poprzez kursy i szkolenia) jako proces ciągły, wpisany w ich rozwój zawodowy, a JST i podmioty świadczące publiczne usługi opiekuńcze, powinny aktywnie uczestniczyć w tym procesie (rozpoznawanie potrzeb szkoleniowych, specjalizacja w świadczeniu usług opiekuńczych, finansowanie lub współfinansowanie podnoszenia kwalifikacji).

Opieka sprawowana przez opiekunów nieformalnych

- rozdzielenie usług opiekuńczych, np. od sprzątania mieszkania, towarzyszenia seniorowi lub opieki pielęgniarskiej - co sprzyja właściwemu doborowi usług do zidentyfikowanych potrzeb, a tym samym odpowiedniej organizacji usług opiekuńczych;
- podział ról i określenie zakresu obowiązków osób świadczących dany typ usługi, umożliwia odbiorcom usług opiekuńczych oraz ich rodzinom sprecyzowanie i urealnienie oczekiwań co do pracy specjalistów.

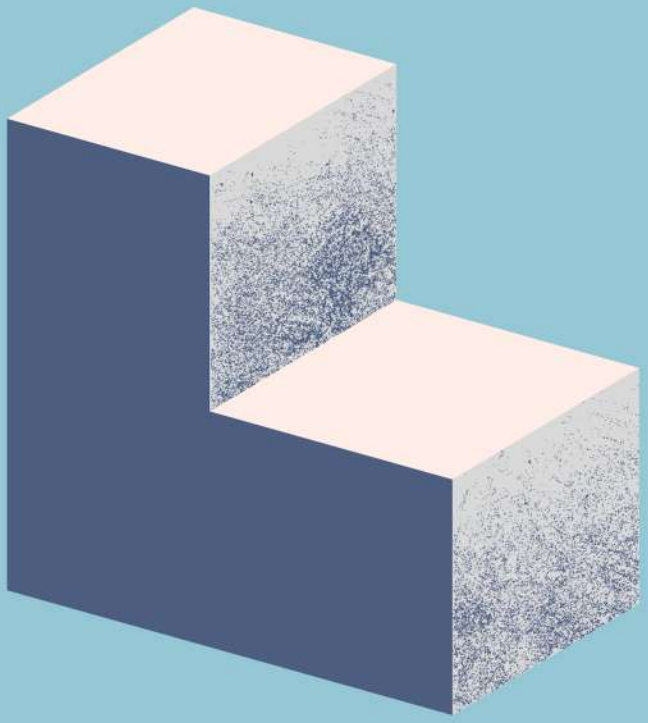

Badanie 4:
Opiekunowie rodzinni osób starszych – problemy, potrzeby, wyzwania dla polityki społecznej

1) Cel badania:

- dentyfikacja, charakterystyka oraz ocena rozwiązań i sposobów, które mogą systemowo wspierać opiekunów rodzinnych osób starszych, w szczególności:

a) obecnych sposobów organizowania opieki stosowanych przez opiekunów rodzinnych osób starszych;
b) potencjalnych i pożądanych rozwiązań odpowiadających na potrzeby opiekunów rodzinnych osób starszych (trafność wsparcia); kompleksowa ocena proponowanych rozwiązań przez opiekunów, jak i ekspertów, które składałyby się na małopolski system wsparcia dla opiekunów rodzinnych osób starszych pod względem trafności, skuteczności i efektywności (wykonalności); przygotowanie zestawu rozwiązań mających na celu wsparcie rodzinnych opiekunów osób starszych w Małopolsce z określeniem najlepszych form wsparcia.

2) Charakter badania, metody i techniki badawcze:

- badanie o charakterze ewaluacyjnym;
- zrealizowane przy zastosowaniu metod jakościowych:

a) indywidualnych wywiadów pogłębione,
b) paneli eksperckich;

- przeprowadzono 41 indywidualnych wywiadów pogłębionych z opiekunami z terenu całego województwa.

3) Wnioski

Sytuacja społeczna i kondycja opiekunów nieformalnych

Opiekunowie z wyższym poziomem wykształcenia i pracujący w przeciwieństwie do osób o niższym wykształceniu (osoby najczęściej nie pozostające w zatrudnieniu) są:
a) otwarci na informacje (chętniej korzystają z internetu, słuchają porad innych osób, szukają wiadomości w poradnikach i literaturze);
b) w stosunkowo korzystniejszej sytuacji finansowej; c) mają mniejszy problem z dostosowaniem mieszkania do potrzeb osoby starszej, dzięki czemu opieka była sprawowana w bardziej komfortowy sposób.

- pracujący opiekunowie, znacznie częściej niż niepracujący, korzystają ze wsparcia formalnego np. dochodzących opiekunek - co jest warunkiem ich aktywności zawodowej; mają większa świadomość własnych potrzeb;
- opiekunowie nieaktywni zawodowo znacznie rzadziej korzystają z istniejącego wsparcia, nie orientują się w istniejących możliwościach, co wynika przede wszystkim z braku zainteresowania;
- dominuje - szczególnie w przypadku osób niepracujących - model, w którym to jedna osoba jest obciążona obowiązkami opiekuńczymi nad seniorem, zaś reszta krewnych nie jest włączona w opiekę, bądź jest angażowana okazjonalnie - często ta grupa opiekunów nie chce dzielić się opieką, mając przekonanie, że są osobami najbardziej kompetentnymi i odpowiednimi dla osób zależnych; jednocześnie była to ich jedyna rola społeczna poprzez którą się definiowali - motywy sprawowania opieki to:

a) dawanie wzoru młodszym pokoleniom,
b) spełnianie obowiązku czy dobrego uczynku,
c) potrzeba bycia potrzebnym.

Bardzo często rodzina, ale także sam opiekun, uznawali, że skoro dana osoba z rodziny nie pracuje zawodowo, to jej obowiązkiem jest podjęcie opieki. W takich przypadkach rzadko kiedy opiekun był wspierany w swoich czynnościach przez najbliższych.

- taki model sprawowania opieki domowej nad osobą starszą może prowadzić do pogarszania się relacji rodzinnych, szczególnie stosunków pomiędzy opiekunem, a jego dziećmi czy partnerem/partnerką - o czym decyduje poświęcanie większości czasu osobie zależnej; przemęczenie; opuszczenie opiekuna przez bliskich w miarę postępowania choroby podopiecznego i czasu trwania opieki;
- opiekunowie pracujący w przeciwieństwie do niepracujących częściej stosowali (drobiazgowe) planowanie opieki, prosili o pomoc w opiece, łatwiej potrafili sprecyzować główne problemy w sprawowaniu opieki;
- wcześniejsze wspólne zamieszkanie aktualnego opiekuna z osobą starszą zadecydowało o rozpoczęciu opieki w momencie pogorszenia się jej kondycji - główne problemy tej formy, to:

a) brak niezależności,
b) poczucie uwięzienia we własnym domu,
c) związanie obowiązkami opiekuńczymi; w przypadku niezamieszkiwania z osobą zależną głównym problem jest dojazd do seniora (ograniczanie czasu opiekunów, ponoszeniem przez nich kosztów dojazdów);

Opiekunowie mieszkających i niemieszkający z osobą starszą wyraźnie różnią się zakresem wykonywanych czynności, jednak niezależnej od kondycji i potrzeb seniora. Pracujący opiekunowie nie chcą rezygnować z pracy zawodowej (odskocznia od trudności dnia codziennego związanych z opieką), jednak czasem rozważają rezygnację z zatrudnienia na rzecz opieki lub zmniejszenia wymiaru zatrudnienia - w miarę upływu czasu zawsze bardziej poświęcają się opiece:

- pracujący opiekunowie nie korzystają w miejscu pracy z formalnych udogodnień z racji sprawowania opieki, jednak stosunek pracodawców do ich sytuacji rodzinnej ocenili pozytywnie - pracodawcy są wyrozumiali i wspierają pracowników, którzy są opiekunami seniorów, choć tylko nieformalnie;
- problemy finansowe opiekunów rodzinnych osób starszych - związane z pracą lub jej brakiem - to najbardziej uświadomiony i wyartykułowany problemem tej grupy opiekunów;
- koszty zapewnienia zastępczej opieki domowej w oparciu o usługi rynkowe to dla wielu opiekunów bariera w powrocie na rynek pracy - powrót do pracy wiązałby się z koniecznością przeznaczenia większości uzyskanych z niej dochodów na zapewnienie seniorowi opieki podczas ich pobytu w pracy;
- część opiekunów rodzinnych niesamodzielnych osób starszych doświadcza stanów przygnębienia czy nawet depresji („zespół stresu opiekuna"); doznają także uszczerbku na zdrowiu fizycznym.

Największym problemem w kontekście sprawowania opieki rodzinnej nad osobami starszymi wydaje się być brak informacji - opiekunowie często nie posiadają podstawowej nawet wiedzy o wielu rozwiązaniach mogących im opiekę ułatwić, przykładowo takich, jak: finansowana z NFZ pielęgniarska opieka długoterminowa i domowe zabiegi rehabilitacyjne, dostępny sprzęt ortopedyczny i pomocniczy i system dofinansowań takiego sprzętu oraz warunki jego uzyskania; niezbędne informacje nie docierają do opiekunów osób starszych, ale też do pracowników służby zdrowia; ponadto są rozproszone po różnych instytucjach:

- brak zaufania opiekunów rodzinnych do instytucji to ważna wewnętrzna bariera w dostępie do informacji - pomoc instytucjonalna kojarzy się z biurokracją, zawiłymi procedurami; wiedzę o podmiotach świadczących pomoc dla osób starszych i ich opiekunów nieformalnych czerpią oni od osób trzecich – znajomych, sąsiadów. Dlatego deklarują, że po wsparcie do placówek zgłosiliby się tylko w sytuacjach krytycznych;
- często pomoc instytucjonalna - w opinii badanych jest dowodem porażki w roli opiekuna i dla niektórych opiekunów byłaby upokarzająca
- profesjonalizacja opieki domowej nad osobami w podeszłym wieku - opiekunowie rodzinni to osoby z różnych środowisk, o różnym doświadczeniu życiowym i wykształceniu, najczęściej bez przygotowania do opieki nad osobą chorą, niepełnosprawną, nierzadko postawione przed obowiązkiem opieki w sposób nagły i niespodziewany; negatywne skutki tej sytuacji dla jakości opieki sprawowanej w domu opiekunowie sygnalizują pośrednio i w sposób nieuświadomiony; z czasem ich kompetencje wzrastają, dzieje się tak na drodze prób, błędów i „testowania" różnych rozwiązań;
- dla części badanych opiekunów rodzinnych osób starszych ciągle nierozwiązanym, a uświadomionym problemem była komunikacja z osobą starszą, szczególnie w przypadku osób z demencją, w tym cierpiących na chorobę Alzheimera;
- tworzenie DDP dla osób starszych popierają zarówno opiekunowie pracujący, jak i niepracujący, choć różnią się deklarowaną częstotliwością korzystania z takiej formy wsparcia; DDP powinny zapewniać również inne udogodnienia odciążające opiekunów rodzinnych: a) transport, b) rehabilitację, c) ciepły posiłek dla osoby starszej;
- istotnym problemem badanych opiekunów związanym z DDP jest klimatyzacja osób starszych w tych placówkach - miejsca czasowego pobytu, w których możliwe jest przebywanie osoby niesamodzielnej pod profesjonalną opieką w przypadku okresowego braku możliwości sprawowania opieki przez jej opiekuna nieformalnego pełnić mają funkcję odciążeniową („wytchnieniową") dla opiekunów rodzinnych; największą obawą związaną z miejscami czasowego pobytu jest pogorszenie się stanu zdrowia osoby starszej podczas przebywania w takim miejscu; każda, nawet drobna zmiana rytmu dnia, powoduje u seniora mającego problemy z pamięcią i procesami poznawczymi niepokój i dezorientację, w znaczący sposób utrudnia to, lub uniemożliwia, pobyt tych osób w miejscach czasowego pobytu;

- **usługi transportowe to szczególnie pożądana forma wsparcia dla opiekunów osób znacznie niesamodzielnych**, bardzo często leżących - zapewnienie transportu jest konieczne nie tylko w celu dojazdu do placówek służby zdrowia, ale także podczas korzystania z różnych form wsparcia, takich jak dzienne ośrodki opieki czy miejsca czasowego pobytu;
- **potrzebne jest wsparcie - usługa asystenta** może być:

a) połączona z usługami opiekuńczymi, asystent opieki powinien wskazywać efektywne sposoby wykonania czynności opiekuńczych i pielęgnacyjnych, służyć instruktażem;
b) świadczona w formie koordynatora opieki domowej;
c) menedżerem opieki - polegałaby na pośrednictwie pomiędzy opiekunem a instytucjami, a także stanowiłaby wsparcie doradcze i informacyjne w szerszym rozumieniu - uruchomienie instytucji „pośrednika" jest szczególnie istotne ze względu na brak zaufania opiekunów do instytucji, a także trudności, jakie mają opiekunowie np. z wypełnianiem dokumentacji czy godzeniem obowiązków opiekuńczych z koniecznością odwiedzania wielu urzędów.

Teledoradztwo lub doradztwo w formie internetowej jako użyteczna forma wsparcia w uzyskiwaniu przez opiekunów ważnych dla nich informacji; powinno być dostosowane do możliwości opiekunów osób starszych zaangażowanych w stałą czyli całodobową opiekę. Kluczowym warunkiem użyteczności wszelkich oferowanych opiekunom treści jest język dostosowany do odbiorców – prosty, zrozumiały.

Psychologiczna terapia indywidualna
Większość opiekunów negatywnie odniosła się do tej formy wsparcia, głównie z obawy stygmatyzacji w swoim środowisku; większość deklarujących chęć uczestnictwa w psychologicznych terapiach indywidualnych dla opiekunów, to mieszkańcy ośrodków miejskich, którzy opiekowali się seniorami o znacznym stopniu niepełnosprawności, zazwyczaj całodobowo; natomiast chętniej skorzystaliby z wsparcia psychologicznego; większość odrzuca wsparcie w postaci terapii grupowej prowadzona przez psychologa z osobami mającymi ten sam „problem", jakim jest domowa opieka nad seniorem.

Badani opiekunowie pozytywnie reagowali na możliwość tworzenia wsparcia w okolicach ich miejsca zamieszkania, jednak ze względu na brak wolnego czasu preferowali spotkania rzadkie (np. raz w miesiącu), blisko swojego domu;

- odrzucają pomysł dowożenia posiłków do domów uważając go za zbędny;
- usługi rehabilitacyjne to niezbędna dla badanych opiekunów forma wsparcia - rehabilitacja pozwala jak najdłużej utrzymać sprawność fizyczną osób starszych, a tym w samym ogranicza obciążenia opiekuna; ciekawą propozycją jest połączenie rehabilitacji osób starszych ze szkoleniem dla opiekunów, np. w zakresie wykonywania masażu i ćwiczenia pozwalające na zapoznanie się z technikami utrzymującymi jak najdłużej zdrowie fizyczne podopiecznego;
- większość badanych twierdzi, że czynności opiekuńcze należą do ich obowiązków i nie potrzebują w tym aspekcie dodatkowego wsparcia - większość opiekunów rodzinnych nie chce zastąpić opieki domowej opieką instytucjonalną;
- istotnym problemem jest niedostępność opieki medycznej dla osób starszych świadczonej w ich domach.

4) Rekomendacje

Rozwój infrastruktury wsparcia osób niesamodzielnych

- Możliwy do sfinansowania z pieniędzy europejskich zakres wsparcia osób niesamodzielnych i ich opiekunów obejmuje co najmniej uruchamianie subregionalnych centrów wsparcia oraz tworzenie nowych i wspieranie istniejących placówek zapewniających dzienną opiekę i aktywizację osób niesamodzielnych oferujących przynajmniej oddziaływania terapeutyczne i inne zapewniające utrzymanie optymalnego stanu psychofizycznego, samodzielności i aktywności uczestników i niedopuszczanie do pogłębiania się dysfunkcji, a także edukację osób starszych i ich rodzin;
- działania uwrażliwiające społeczeństwo na trudną sytuację osób opiekujących się seniorami w domach (np. w postaci kampanii informacyjnych) powinny zostać zaadresowane w szczególności do pracowników pomocy społecznej, pracowników służby zdrowia, w tym lekarzy rodzinnych;

Wsparcie opiekunów faktycznych osób niesamodzielnych

- oddziaływanie na świadomość opiekunów, ich rodzin - opiekunowie nie dostrzegają własnych problemów lub też nie przekładają ich na potrzeby;
- łagodzeniu konfliktów rodzinnych pojawiających się na tle opieki nad starszym członkiem rodziny mogłoby także służyć wykorzystywanie mediacji rodzinnych w takich sytuacjach;
- wspieranie utrzymywania zatrudnienia przez opiekunów pracujących zawodowo (którzy przeważnie nie wyobrażają sobie rezygnacji z pracy);
- budowa systemu docierania do opiekunów rodzinnych seniorów, szczególnie tych niepracujących i opiekunów najstarszych, mających największe trudności z docieraniem do informacji i wsparcia oraz opiekunów z najdłuższym stażem opieki otrzymujących najmniej pomocy, a także do osób rozpoczynających opiekę
- wykorzystanie na większą skalę istniejących już instrumentów oraz konieczność uruchamiania nowych bezpośredniego wsparcia opiekunów rodzinnych niesamodzielnych osób starszych - wsparcie powinno być zindywidualizowane, elastyczne, świadczone lokalnie, jak najbliżej miejsca zamieszkania opiekunów rodzinnych przy zachowaniu właściwej koordynacji (ważnej dla systemowości i kompleksowości oraz standaryzacji pomocy);
- katalog znanych, a nie wykorzystywanych w Małopolsce w szerszej skali instrumentów wsparcia seniorów i ich rodzin obejmuje przede wszystkim placówki zapewniające dzienną opiekę i aktywizację osób starszych - rekomendowane jest utworzenie sieci równomiernie rozmieszczonych na terenie województwa małopolskiego miejsc opieki dziennej / placówek zapewniających dzienną opiekę i aktywizację osób starszych, oferujących oddziaływania opiekuńcze, ale przede wszystkim terapeutyczne, a także informacyjne;
- inną z niedostatecznie dostępnych form wsparcia są miejsca „odciążeniowe", „wytchnieniowe", w których możliwe jest okresowe całodobowe przebywanie osoby starszej pod nadzorem, dające opiekunowi tzw. „urlop od opieki" w razie potrzeby odpoczynku czy też czasowej niemożliwości sprawowania opieki - rekomenduje się tworzenie miejsc czasowego pobytu dla seniorów w ramach systemu funkcjonującego już w środowiskach lokalnych; warunkiem powodzenia tej formy wsparcia będzie wysoka jakość świadczonych usług, która mogłaby redukować zidentyfikowane obawy opiekunów przed takim rozwiązaniem, pojawiające się głównie ze względu na możliwość pogorszenia się kondycji seniora podczas pobytu oraz wprowadzenie systemu kwalifikacji (najlepiej z udziałem lekarza geriatry), bowiem pobyt w takim miejscu nie jest odpowiedni dla każdego seniora.

- funkcje odciążeniowe opiekunów niesamodzielnych osób starszych mogą być realizowane poprzez uruchamianie wolontariatu;
- wyzwaniem w systemie wsparcia opiekunów rodzinnych seniorów w regionie będzie zorganizowanie dostępu do zintegrowanej, kompleksowej informacji ułatwiającej opiekunom nieformalnym codzienne funkcjonowanie - uruchomienie regionalnego lub maksymalnie subregionalnych portalu internetowego poświęconego opiekunom i opiece;
- organizowanie szkoleń komputerowych dla opiekunów dostosowanych do możliwości uczenia się osób w średnim i starszym wieku, organizowanych w małych grupach, z doświadczonym instruktorem, najlepiej w wieku zbliżonym do kursantów
- brak kompetencji cyfrowych wielu opiekunów wymusza konieczność docierania do nich także z informacją publikowaną w formie tradycyjnej, drukowanej;
- rozwój kursów i szkoleń podnoszących jakość opieki domowej;

Tworzenie grup wsparcia jest doskonałą techniką, która może uzupełnić formalny (niezbędny) kanał przepływu informacji do opiekunów nieformalnych. Dodatkową funkcją, jaką pełnić mogłyby grupy wsparcia jest wymiana niepotrzebnego sprzętu, co w wielu przypadkach może okazać się sporym ułatwieniem i być alternatywą dla (nie wszędzie istniejących) wypożyczalni czy korzystania z dofinansowań do sprzętu związanego z dość skomplikowanymi procedurami; jednak podstawową funkcją grup wsparcia dla opiekunów jest wzajemne wsparcie psychologiczne.

Tab. 1 Zestawienie istotnych danych o analizowanych badaniach

	Opiekunowie osób w wieku 60+	**Osoby w wieku 60+**	**Usługi opiekuńcze adresowane do osób starszych**	**Opiekunowie rodzinni osób starszych**
zakres badania	sytuacja (potrzeby i problemy) opiekunów osób w wieku 60+ w województwie łódzkim	sytuacja (potrzeby i problemy) osób w wieku 60+ w województwie łódzkim	charakterystyka organizacji oraz funkcjonowania poszczególnych elementów środowiskowej opieki formalnej i nieformalnej	systemowo wspierać opiekunów rodzinnych osób starszych
cel i charakter badania	eksploracyjne	eksploracyjne	ewaluacyjne	ewaluacyjne
metody i techniki badawcze	• analiza danych zastanych • wywiad pogłębiony	wywiad kwestionariuszowy	• analiza danych zastanych • CATI, CAWI • wywiad pogłębiony indywidualny • case study • panel dyskusyjny	• indywidualne wywiady pogłębione (IDI) • panele dyskusyjne z ekspertami
respondenci	• opiekunowie rodzinni • osoby objęte opieką • osoby bliskie opiekunów rodzinnych • opiekunowie formalni • pracownicy socjalni decydującymi o przyznaniu opieki	próba losowa mieszkańców województwa w wieku 60+	• osoby starsze • opiekunowie nieformalni osób starszych • opiekunowie formalni • realizatorzy usług opiekuńczych • przedstawiciele JST odpowiedzialni za realizację usług opiekuńczych • przedstawiciele dziennych domów pomocy • przedstawiciele organizacji, które otrzymały dofinansowanie na realizację projektów mających na celu poprawę dostępu do usług opiekuńczych dla osób starszych lub/i osób z niepełnosprawnościami w ramach Wielkopolskiego RPO 2014 - 2020	opiekunowie faktyczni

wnioski (główne obszary badawcze)	• niedrożność systemu informowania • tradycyjne podejście do opieki nad osobami w wieku 60+ • generacyjność opinii o opiece nad osobami w wieku 60+ • ocena jakości opieki nad osobami w wieku 60+ • ocena kwalifikacji opiekunów rodzinnych • oczekiwania opiekunów rodzinnych wobec władz publicznych	• kondycja osób w wieku 60+ • wsparcie osób w wieku 60+ w województwie • potrzeby osób w wieku 60+ • katalog instytucji odpowiedzialnych za zaspokajanie potrzeb osób w wieku 60+	• sytuacja społeczna i kondycja opiekunów nieformalnych • korzystanie z opieki formalnej • świadczenie usług opiekuńczych	sytuacja społeczna i kondycja opiekunów nieformalnych
rekomendacje (główne obszary interwencji)	• udrożnienie systemu informowania' • podnoszenie jakości usług dla w wieku 60+ • podnoszenie kwalifikacji opiekunów rodzinnych • aktywizacja zawodowa opiekunów rodzinnych • rozwój usług społecznych i deinstytucjonalizacja systemu	• udrożnienie systemu informowania • aktywizacja społeczna osób w wieku 60+ • rozwój usług społecznych • rozwój systemu wsparcia opiekunów nieformalnych	• organizacja usług opiekuńczych przez JST • opieka sprawowana przez instytucje wsparcia dziennego dla osób starszych • opieka sprawowana przez opiekunów formalnych • opieka sprawowana przez opiekunów nieformalnych	• rozwój infrastruktury wsparcia osób niesamodzielnych • wspieranie opiekunów faktycznych

Publikacja została opracowana w ramach projektu „Spójna Integracja Rozwoju Ekonomii Społecznej II”
finansowanego z Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Liderem projektu jest Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych, a partnerami: Fundacja Idea Rozwoju i Stowarzyszenie Trenerów Organizacji Pozarządowych (STOP).

Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

OZRSS

stop

IDEA